

Avtor je v knjigi namreč prikazal tudi, kako je bila organizirana skrb za porodnice v času osvobodilne vojne 1941-1945, tj. organizacija porodništva v ilegali oz. v partizanskih bolnišnicah, ki so ostale zahvaljujoč patriotizmu in podpori prebivalstva neodkrita. Ob zaključnem obdobju narodnoosvobodilne vojne v Sloveniji pa je bil organiziran za posebno težke in zahtevne ženske bolnice letalski prevoz v zavezniške baze v osvobojenih delih Italije, kjer so bile dobro opremljene bolniške ustanove.

Opombe v tej obsežni knjigi obsegajo 80 strani. Najdaljša je posvečena Ignazu Semmelweisu in njegovim izkušnjam na področju poporodnih vročine in sepse. Na koncu knjige je Borisov dodal obsežen povzetek v angleščini.

Ob koncu tega kratkega prikaza lahko predvsem ugotovimo, da sta se ginekologija in porodništvo v slovenskih deželah razvijala podobno kot v sosednjih državah na zahodu. Nekateri protagonisti stroke so bili tudi mednarodno znani. To velja predvsem npr. za Alfreda Valento pl. Marchurma (1869-1926), za Pavla Lunačka (1900-1955) in od leta 1955 za Franca Novaka.

Zdenko Levental

Lojz Tršan, OF v Ljubljani. Organiziranost v času italijanske okupacije 1941-1943. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1995. 197 strani.

Arhiv Republike Slovenije je v zadnjih letih začel z obsežno in premišljeno založniško dejavnostjo, s kakršno se težko pohvalijo tudi osrednje znanstvene institucije v državi. Zlasti je pomembno, da je ta vodilna arhivska ustanova, poleg razstavnih katalogov, inventarjev ter arhivskih virov kot stalnih izdaj, začela izdajati magistrske naloge svojih delavcev. Na ta način namreč njegovo vodstvo omogoča, da delovni in ambiciozni strokovni kader pride (najprej do prve) knjižne izdaje, poleg tega jih s tem spodbuja k novim in še večjim raziskovalnim naporom in ne nazadnje še bogati slovensko historiografijo s kvalitetnimi raziskavami manj znanih procesov in dogodkov iz naše bližnje in daljne preteklosti.

Eno izmed lično oblikovanih monografij, ki jih je Arhiv izdal sredi letošnjega leta, je tudi magistrsko delo Lojza Tršana, zgodovinarja, ki je strokovni in širši javnosti znan kot avtor več razprav in člankov iz tematike druge svetovne vojne, ki jih je objavil v strokovnih revijah in osrednjih časnikih. Neznano tudi ni, da v zadnjem času tvorno sodeluje v ekspertni skupini za določitev meje med Slovenijo in Hrvaško ter Arhivskem društvu Slovenije.

Magistrsko delo, ki ga je Tršan na Filozofski fakulteti zagovarjal že leta 1990, je rezultat njegovega večletnega natančnega in trgeda dela. Avtor se pisanja namreč ni lotil že takrat, ko je proučil dosegljivo literaturo in dokumentarno gradivo, temveč šele potem, ko je zbral pričevanja ljudi, ki so dejavno sodelovali v dogodkih, ki jih je sklenil podrobno raziskati. Največji del tovrstnega gradiva je zbral v času, ko je bil profesionalni zgodovinar pri občinskem odboru Zveze borcev v Ljubljani. Tršan se je v svojem knjižnem prevencu lotil problematike iz časa druge svetovne vojne, ki doslej še ni bila podrobneje raziskana in predstavljena. To je organizacija in delovanje OF (Osvobodilne fronte) v Ljubljani in njeni okolici med leti 1941 in 1943, torej v času, ko Ljubljana ni bila le središče oboroženega odpora, brez katerega bi - po Kardeljevih besedah - "stradali (...) in se pretvorili v majhno četo, ki se neprestano izvleči iz obkolitve". Bila je tudi središče političnega dogajanja na Slovenskem, kajti tu so bila vodstva pomembnejših predvojnih političnih strank, sindikalnih gibanj in organizacij. Kot je razbrati iz uvoda, je osrednjo pozornost namenil razvoju organizacije in kadrovske strukture OF in njenih "sestrskih" organizacij (Ljudske pomoči, Narodne zaščite, Delavske enotnosti in Mladinske OF), oblikam, s pomočjo katerih so se aktivisti temeljnih in drugih skupin na terenu povezovali v matične in terenske odbore OF (te oblike so po njegovi oceni največ pripomogle, da je OF tako hitro prerasla v množično organizacijo). Podrobneje so ga zanimali še odnosi posameznih skupin do Dolomitske izjave ter njeno udejanjanje v Ljubljani, pa tudi posledice, ki so jih imele določene akcije okupatorja in njegovih domačih zaveznikov na razvoj OF v obravnavanem obdobju.

Zaradi preglednosti je knjigo razdelil na štiri poglavja, ki so časovno razmejena s sledečimi pomembnimi dogodki: ustanovitev Protiimperialistične fronte, obžičenje mesta, začetek množičnih italijanskih represalij ter sprememba ustroja OF, božične racije, kapitulacija Italije. V skladu z opisano zasnovo je pisec v začetnem poglavju osvetlil, kako je potekalo ustanavljanje posameznih odborov OF v Ljubljani in njeni okolici in sicer od maja 1941, ko je obstajala le vrsta "različnih povezav" med prijatelji in somišljeniki in ni bilo posebnega organizacijskega merila, pa do konca leta 1941, ko so začeli organizacijo sistematično graditi in so odbori OF poleg političnih začeli prevzemati tudi nekatere oblastne naloge (pobiranje narodnega davka in posojila, nabiranje prostovoljcev in zimskih potrebščin, agitiranje za narodno enotnost in "bojevanje" proti narodnim izdajalcem). Pri tej analizi ni zaobšel temeljnih problemov in vprašanj, ki so tesno povezani z vzpostavljanjem organizacije OF. Do tistih, ki so že znani in obdelani, se mu ni bilo treba opredeljevati, temveč jih je samo povzel. Manj znane in še ne dovolj raziskane pa je podrobneje proučil in izpostavil. Med prve nedvomno sodita dejstva, da so bili komunisti jedro, okoli katerega je nastala organizacija OF, ter da je bilo že na začetku navzoče nezupanje med posamezniki iz ustanovnih skupin. V drugo kategorijo pa sodijo ugotovitve, kot na primer, da komunisti v začetku niso vsiljevali svojih ljudi v odbore OF, ker so bili bolj navezani na partijsko organizacijo; nadalje, da je imel Izvršni odbor OF majhen vpliv na vzpostavljane Mestnega, Okrožnega, rajonskih in terenskih odborov OF v Ljubljani in da je v tem času organizacija OF, ki so jo začeli sistematično graditi šele septembra, močno zaostajala za njenim političnim vplivom in močjo ter številom pripadnikov.

Drugo poglavje je v celoti namenjeno ustanavljanju in delovanju matičnih in tovarniških odborov OF, to je prvi obliki množičnega povezovanja prebivalstva v OF, ki je bila še posebej značilna za Ljubljano. Avtor je

na podlagi konkretnih podatkov, dejstev, dogodkov in številnih ocenil, da se je povezovanje prebivalstva po poklicnih skupinah in ustanovah (šoferji, peki, obrtniki, zdravniki, uslužbenci itn.) oziroma po delovnem mestu pokazalo kot zelo posrečena in učinkovita organizacijska oblika. Na ta način je vodstvo osvobodilnega gibanja uspelo pritegniti "imovitejše" sloje in vrsto strokovnjakov in tako priti do materialnih in finančnih sredstev, stanovanj, do spretnih in iznajdljivih ljudi. Pomembno je bilo še, da je prav ta organizacijska oblika omogočila, da se je februarja 1942 brez večjih težav začel prehod na teritorialno obliko organiziranosti, v kateri so se aktivisti začeli povezovati z organi OF tam, kjer so stalno prebivali. Tretje poglavje govori o OF v Ljubljani v času od februarja do decembra 1942, se pravi od obžičenja mesta do božičnih racij. Za organizacijo OF je bilo to obdobje čas defenzive, zastoja in velike preizkušnje. Obžičenje mesta in italijanske racije februarja in marca OF še niso preveč prizadele, težki časi so se začeli aprila s streljanjem talcev, stopnjevali sredi leta z italijansko ofenzivo, vrh pa dosegli decembra, ko je ljubljanska MVAC v množičnih racijah aretirala okoli 1000 aktivistov. Uvodoma avtor razčleni krčevita prizadevanja vodstva KPS, da bi bila OF v Ljubljani še naprej močna in da bi njeni vodilni člani obdržali "vajeti v rokah". Nato analizira odnose med posameznimi skupinami in znotraj njihovih vodstev, predstavi dejavnost, organizacijo in kadrovske spremembe v odbori OF ter njihovih posebnih organov (VOS, tehnika) ter opiše pritisk okupatorja in njegovih zaveznikov, vplete pa tudi tragične usode nekaterih aktivistov (Lovro Kuhar). Sledijo sklepne ugotovitve, ki kažejo, da je mesto kljub težkim pogojem sicer ostalo pomemben vir za preskrbo partizanskih enot in da nobena od skupin, ki so bile vključene v OF, ni izstopila ali se priključila nasprotnikom. Toda pod težkimi udarci, ki jih je OF utrpela zlasti konec leta, se je organizacija začela manjšati in vse bolj prevzemati ilegalne oblike delovanja.

Peto poglavje, ki nosi naslov Najpomembnejši problemi narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani do kapitulacije Italije, je iz gledišča zgodovinske stroke osrednji in najpomembnejši del knjige. V njem nam avtor odkriva, kako je KPS spomladani leta 1943 "izrinila sopotnike" iz OF oziroma udejavnila Dolomitsko izjavo v Ljubljani. To je prva resna raziskava tega nedvomno pomembnega dogodka in sicer na lokalni ravni, zato ni presenetljivo, da njene ugotovitve presegajo dosedanje vedenje o njem. Tako se na primer lahko prepričamo, da so Dolomitski izjavi najbolj nasprotovali Sokoli (ne pa krščanski socialisti, kot je veljalo doslej) in da je morala Partija uporabiti metodo prepričevanja, ne pa prisile, kot je to veljalo na osvobojenem ozemlju. V tem poglavju je Tršan obravnaval še neuspele poizkuse KPS, da bi v mestu okrepila organizacijo in dejavnost OF do tiste mere, da bi lahko še pred kapitulacijo Italije izpeljala oborožen upor, v katerem naj bi sodelovalo od 10 000 do 15 000 ljudi. Opiše še delovanje množičnih organizacij OF, vdore v organizacijo OF, demonstracije, komemoracije in druge oblike množičnega izražanja nezadovoljstva meščanov do okupatorjevih ukrepov ter "vsakdanje" življenje ilegalcev v mestu.

Knjiga se ne zaključuje s seznamom uporabljenih virov in literature, ampak z odlomki iz zapisnika Leopoldine Mekine, to je ene od vodilnih aktivistk OF, ki je bila pred koncem vojne aretirana in je policija na podlagi njenih izjav rekonstruirala organizacijo in delovanje odpora v Ljubljani v času nemške okupacije. Objavljeni so tisti odlomki, ki opisujejo dejavnost OF, njeno povezanost z drugimi organizacijami in posamezne zvrsti podtalne dejavnosti v letih 1943 do 1945. S tem "dodatkom" je knjiga pridobila na vrednosti in postala zaključena celota. Pričujoče delo je resna historična publikacija, s katero se avtor uveljavlja kot dober poznavalec novejša zgodovine našega prestolnega mesta. Je aktualno in napisano dovolj tekoče, da lahko poleg ožjih poznavalcev pritegne k branju tudi v tem pogledu povprečno razgledane bralce.

Jože Prinčič

Ferdo Gestrin, **Svet pod Krimom**. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Škuc - Studia Humanitatis, 1993. 204 strani.

Ni ravno v navadi in tudi ne povsem v skladu z načeli korektnosti do strokovne javnosti, seveda pa tudi ne do avtorja, da se o neki publikaciji piše šele dve leti po njenem izidu. Časnikarji so po zaslugi takratne tiskovne konference povedali svoje že dan dva za tem; no, nekaj kolegov zgodovinarjev pa je že bolj poglobljeno in predvsem pohvalno pisalo o njej čez nekaj tednov. Presenečenje gor ali dol, sedaj je torej tukaj še en glas o knjigi akademika prof. Ferda Gestrina o burni in krvavi preteklosti vasi pod Krimom, ki so zadnja desetletja (samo)upravno politično spadale v okvir krajevnih skupnosti Ig, Iška vas in Tomišelj.

Določeno presenečenje je v strokovnih krogih povzročila že sama začetna odločitev prof. Gestrina, da se loti znanstvene obravnave zgodovine take lokalne skupnosti in to s prvenstvenim težiščem na obdobju 2. svetovne vojne. Če so mu začetno odločitev za to sicer pospešili določeni zainteresirani naročniki, pa se je zatem projekt avtor oprijel tudi z vidika lastnih nagibov in motivov, kar mu sicer kot medievistu, ki spremlja moderne usmeritve zgodovinopisja, ni bilo pretěžko. Knjiga je bila sicer dokončana že v prvi polovici leta 1989, toda zaradi posebnih metodoloških prijemov ter tudi vsebinskih prikazov naj bi njena objava ne bila zaželjena ter je morala čakati na izid skoraj pet let. S tem v zvezi sicer še nismo slišali dokončno razjasnjujoče besede. Knjiga je izšla v povsem enaki obliki, kot je nastala, pač z izjemo kratke avtorjeve uvodne besede.

Na prvi pogled knjiga spominja na razmeroma številne krajevne kronike, ki na Slovenskem izhajajo zadnja desetletja, pač po vzorcu: hitri prelet starejša zgodovine z opaznim dodatkom narodopisne in materialne kulture, čemur sledi osrednji del s predstavitev narodnoosvobodilnega boja ter končno še zadnji del z opisom uspehov socialistične graditve. Splošna struktura »Sveta pod Krimom« je sicer res podobna, toda s pomembnimi razlikami. Pisec izpušča opise materialne in duhovne kulture, šege in navade, na koncu pa povojni razvoj komajda nakaže z nekaj potezami. Bistvene razlike pa so v količini in kakovosti pritegnjenih virov, v njihovi